

НИЙГМИЙН ДЕФОРМАЦИЙН МЕХАНИЗМ

Д.Ганболд, доктор (PhD)

ШУТИС. Бизнесийн удирдлага, хүмүүнлэгийн сургууль

Товч утга: Дэлхийн улс орнуудын нийгэм судлаачдын хэлэлцэж буй асуудлын төвд нийгмийн дегуманизаци голлох байр суурь эзэлж байна. Үүний учир нь орчин үеийн нийгэмд амьдарч буй хүний үйлдлийн мотив янз бүрээр илэрч байгаатай холбоотойгоос гадна хүн өөрөө дотооддоо зөрчилт чанарыг агуулж явдагтай холбож үзэх ёстой. Орчин үеийн хүн дотооддоо зөрчилтэй, дотоод атгааг санаа ихтэй (амбиц) тул энэ асуудлыг зүгээр л хараад суугаад байж болохгүй. Үүнд нь тайлбар хийх заавал шаардлага амьдралаас нэхэгдэж байна. Дегуманизацийн хандлагын ямар ч хэлбэрийн олон үр дагавар эцсийн нийлбэр дүнгээрээ нийгмийн деформацийг бий болгож байгааг хүн төрөлхтөн ХХ зуунаас эхлэн яс махаараа мэдэрч байна.

Түлхүүр үг: Гуманизм, гуманитар хөгжил, дегуманизаци, деморализаци, деградаци, нийгмийн деформаци, нийгмийн деформацийн механизм, тайлбарлагч парадигм, Нийгмийн деформацийн тулгуур механизм, нийгмийн дэг журам, нийгмийн хяналт, нийгмийн хэм хэмжээ, үнэт зүйлс, нийгмийн харилцааны нөхөн үйлдвэрлэлийн механизм, нийгмийн эмгэг, нийгмийн үнэт зүйлс, нийгмийн харилцаа, нийгмийн хэм хэмжээ, нийгмийн институтүүд, нийгмийн институтүүдийн хямрал

Abstract: Social dehumanization is at the heart of the debate among sociologists around the world. This is due not only to the fact that in modern society the motives of human actions are manifested in different ways, but also to the fact that man himself has internal contradictions. Modern man should not just sit and watch this issue because he has internal conflicts and ambitions. There is a real need to explain this. Since the twentieth century, humanity has felt that many consequences of any form of dehumanization tend to ultimately lead to social deformation.

Keywords: Humanism, humanitarian development, dehumanization, demoralization, degradation, social deformation, social deformation mechanism, explanatory paradigm, fundamental mechanism of social deformation, social order, social control, social norms, values, social relations compensation mechanism, social pathology, social values, social relations, social norms, social institutions, crisis of social institutions

Оршил

Нийгмийн гуманитар хөгжлийн онолын цөм нь **гуманизм**. Хүн төрөлхтний шилдэг оюун ухаантнууд эрт үеэс энэ асуудалд ухаанаа уралдуулсаар ирсэн. Эртний грекийн гуманизм Аристотель, Демокрит, Эпикур, Лукреций, Протагор, Сократ, Сэргэн мандлын үед сонгодог гуманизм Френсис Бэкон, Боккаччо, Эразм Роттердамский, Монтень, Томас Мор, Петрарка, XIX-XX зууны үед гуманизм Лев Толстой, Махатма Ганди, Мартин Лютер Кинг нарын бүтээлүүдэд тусгалаа олсон байдаг.

Эдүгээ эрдэмтэд **гуманизмыг соёлын үзэгдэл** мөний хувьд дараах чиглэл-

үүдээр судалж байна. Үүнд:

1. түүхэн уламжлалын судалгаа
2. парадигмчилсан хэлбэрийн судалгаа
3. мэдлэгийн систем зэрэг болно.

Эдгээрээс парадигмчилсан хэлбэрийн судалгааны чиглэл нийгмийн деформацийн механизмыг тайлбарлахад чухал юм. Энэ чиглэл дотроо дараах дэд чиглэлүүдэд хуваагддаг. Үүнд:

- а/** хувьслын гуманизм (Ж.Хаксли, Д.Симпсон, К.Уоддингтон, Ж.Хемминг, Ж.Бёркс);
- б/** Ноосферийн гуманизм (В.И.Вернадский, А.А.Богданов, Н.А.Умов, А.Л.Чижевский, О.Райзер, Н.Н.Моисеев, И.М.Борзенко);
- в/** экологический гуманизм (Н.В.Тимофеев-Ресовский, Е.А.Когай, Г.Парсонс, Ф.Рейгал, Флорис ван ден Берг);
- г/** Иргэний гуманизм (В.Л. Гинзбург, Г.В. Гивишвили, А.Г. Круглов, В.А. Кувакин, Г.Г.Шевелев, С.С.Перуанский, А.С.Шутов, В.Д.Жукоцкий) зэрэг болно.

Парадигмчилсан хэлбэрийн судалгааны чиглэл ёсоор шинжлэх ухаан болон шүүмжлэлт сэтгэлгээг хүний оршихуйн өргөн цар хүрээтэй асуудлын хүрээнд ашиглахыг (шинжлэх ухааны танин мэдэхүй, шашин шүтлэг, ёс зүйн дилеммүүд, иргэний амьдрал гэх мэт) чухалчлан үздэг тул өнөөгийн гуманитар хөгжлийн асуудлын үндэслэлд нэн чухал ач холбогдолтой.

Нийгмийн гуманитар хөгжлийн асуудлаар ОХУ-ын эрдэмтэд 2050 он хүртэл Оросын нийгмийг хөгжүүлэх талаар судалгаа бүхий дорвитой бүтээлүүдийг туурвисан байдаг¹.

Монголын нийгэм судлаачдын бүтээлүүдэд нийгмийн гуманитар хөгжлийн асуудал гуманистикийн талаас ямар нэг дам байдлаар тусгагдсан байдаг².

Орчин үеийн глобал асуудлыг гуманизмын байр сууринаас шийдвэрлэхэд нийгмийн хөгжлийн эрч хүчийг алдуулж буй **деформацийн механизмын үйлчлэлийг** тодорхойлох нь зайлшгүй.

Нийгмийн гуманитар хөгжил дэх нийгмийн деформацийн асуудлыг гуманизмын байр сууринаас шийдвэрлэхэд нийгмийн философийн үүргийг тайлбарлагч парадигмын үүднээс тодорхойлоход дараах үндсэн зорилтуудыг анхаарах нь чухалчлах хэрэгтэй. Үүнд:

- Орчин үеийн глобал асуудалд гуманизмын байр сууринаас хандаж, тулгарч буй бэрхшээл зөрчлийг шийдвэрлэхэд нийгмийн философийн гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлох;

¹ Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. «Россия - 2050: стратегия инновационного прорыва». Второе издание, дополненное. М., 2005. Коттюг В.А., Матросов В.М., Левашов В.К. Новая парадигма развития России в XXI веке. Комплексные исследования проблем устойчивого развития: идеи и результаты. Изд.2. М., 2000

² Б.Батчулуун. Философи дахь хүний асуудал. УБ., 2001, Б.Даш-Ёндон. Сэтгэлгээгээ шинэчлэх нь хямралаас гарч дэвжихийн үндэс. - Бодрол бясалгал. УБ., 1993, №1-2, Н.Хавх. Нийгмийн гүн ухаан. УБ., 1997., Н.Хавх. Монголын нийгмийн гүн ухаан. УБ., 1999., Д.Дашпүрэв. Монголын нийгмийн өөрчлөлт шинэчлэлтийн үе шатууд. УБ.2005., Монголын нийгмийн өөрчлөлтүүд. (хамтын бүтээл) УБ., 2008., К.Зардыхан, Г.Чулуунбаатар. Социализм уу эсвэл хөгжлийн гажил уу?. УБ., 1992., Г.Чулуунбаатар. XX, XXI зууны зааг үеийн Монгол дахь иргэний нийгмийн төлөвшил хөгжил. УБ., 1999., С.Цэдэндамба. Буддизмын философи ба тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал. - Гүн ухаан, нийгмийн сэтгэлгээ (соёл иргэнийн гүн ухаан, хөгжил). №15. УБ., 1998., Ү.Нямдорж. Соёлын философи Монгол соёл УБ., 1996., Б. Сумъяа. Монголын нүүдэлчдийн соёл: оришхуй, эс оришхуй. УБ., 1998., Т.Дорждагва. Соёлын философи-түүхэн товчоон. УБ., 2003., Ш.Ганхуяг. Соёл иргэнийн дэх байгалийн ба соёлын хүчин зүйлийн хамаарал. УБ., 2004.

- Нийгмийн гуманитар хөгжилд тулгарч буй **дегуманизаци, деморализаци, деградаци**, чиг хандлагуудыг деформацитай харьцуулан тогтоох;
- Нийгмийн гуманитар хөгжлийг философийн шинжлэх ухааны талаас үндэслэх;
- Нийгмийн гуманитар хөгжлийн тулгуур ойлголтуудын нийгэм-философийн утга холбогдлыг илэрхийлэн гаргах;
- Монголын нийгмийн гуманитар хөгжил дэх нийгмийн деформаци, бодит байдал, бэрхшээлд нийгмийн экспертиз -философийн анализ хийх;
- Нийгмийн гуманитар хөгжил ба засаглалын хариуцлагын асуудал
- Хариуцлагагүй засаглалаас хариуцлагатай засаглалд шилжих нийгмийн императив;
- XXI зууны нийгмийн гуманитар хөгжлийн шинэ парадигмийн эдийн засгийн философийн үндсийг ерөнхий байдлаар тайлбарлах зэрэг болно.

Нийгмийн гуманитар хөгжил дэх нийгмийн деформацийн механизмыг тайлбарлахад өнөөгийн нийгмийг гуманитар бүх шинжлэх ухаануудын хувьд нэгтгэх үүрэг бүхий нэг фундаменталь социеталь (нийгмийг бүхэллэг зүйл хэмээн үзэх) онол байх ёстой хэмээн үздэг тайлбарлагч парадигм илүү чухал.

Нийгмийн деформаци ба нийгмийн деформацийн механизм

Ер нь нийгмийн деформацийн тулгуур механизм гэж юу болох талаар хариулт өгөхгүйгээр үүнийг тайлбарлах боломжгүй юм. Хүн төрөлхтөн байгалийн хөгжлийн олон мянган жилийн хугацаанд амьд тэсэн үлдэх эсэх нь түүний өөрийнх нь тоо толгойн нөхөн үйлдвэрлэхээс шууд хамаарч байв. Ингэхдээ бодгаль хүн бусдын зан төлөвийг зүгээр ч нэг хуулбарлах замаар хөгжсөнгүй. Хүний нөхөн үйлдвэрлэлтэй зэрэгцэн нийгмийн хэм хэмжээ болон үнэт зүйлс ч нөхөн нөхөн үйлдвэрлэгдэж байв.

Нийгмийн дэг журам нийт гишүүдээс нийтээр дагаж мөрдөх хэм хэмжээг шаарддаг. Нийгмийн дэг журамгүйгээр хүмүүс хоорондын харилцан үйлчлэл утгаа алддаг. Иймд нийгэм өөрийн гишүүдийн үйлдэл бүхэн нийгмийн тулгуур хэм хэмжээнд тохирч буй эсэхийг нийгмийн хяналтын тусламжтайгаар баталгаажуулж байдаг.

Нийгмийн хяналт гэдэг нь нийгмийн хэм хэмжээ болон цээрлэлт хэмээх эрх зүйн зохицуулалтын тусламжтайгаар нийгэм хэмээх системийг эмхлэн цэгцэлж өөрийгөө тохируулж байдаг арга юм. Нийгмийн хэм хэмжээний хэрэгжилт үнэхээр чухал асуудал. Учир нь нийгмийн хэм хэмжээ нийгэмд болж буй үйл явцын чиг хандлага, эрч хүчийг тодорхойлоод зогсдоггүй. Хамгийн гол нь нийгэмд хяналт, тогтвортой байдлыг үүсгэн бэхжүүлж байдаг. Хэрэв нийгмийн хяналт байхгүй бол энэ нь ихэнх тохиолдолд цус асгаруулсан тэмцлээр дуусдаг байсныг түүхийн олон баримт нотолдог. Өөрөөр хэлбэл, нийгмийн аномн буюу ямар ч хууль үйлчлэхээ больдог. Энэ үед нийгмийн гишүүдийн хувьд шударга, үнэ цэнтэй, эрхэм дээд гэж тооцогдож байсан бүх зүйл үнэ цэнгүй болж, нийгмийн тогтвортой байдал алдагдаж, задрал, мөхлийн аюул тулгардаг.

Хэрэв **нийгмийн хэм хэмжээ, үнэт зүйлс** нийгмийг системлэг шинжтэй болгож чадах ахул нийгмийн гишүүдийн ухамсарт сайшаан дэмжих болон цээрлэх зүйлийг зааглан төлөвшүүлж өгдөг. Гэхдээ үүнийг нийгмийн хэм хэмжээ, үнэт зүйлс дангаараа хянаж хэрэгжүүлж чаддаггүй. **Нийгмийн харилцааны нөхөн үйлдвэрлэлийн механизм** нийгмийн хяналтын үүргийг өөртөө тээж явдаг. Нийгмийн хяналт нь хэм хэмжээ (нийгэмд нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн зан үйлдлийн дүрэм), цээрлэл (дээрх хэм хэмжээг мөрдөөгүй тохиолдолд үзүүлэх цээрлүүлэх арга хэмжээ) гэсэн

хоёр элементээс бүрддэг. Нийгмийн хэм хэмжээ болон цээрлэлийг чанд сахин хэрэгжүүлснээр нийгэм дэх хүмүүсийн зан үйлдлийг урьдаас хянах боломжтой байдаг. Нийгмийн хэм хэмжээ бүрд тохирсон цээрлэл бий. Ямар нэг хэм хэмжээ цээрлэлгүй болчихвол энэ нь уриа лоозонгоос хэтрэхээ больдог. Нийгмийн хяналтын суурь элементийн үүргээ алддаг. Ийм учраас нийгмийн хяналтыг нийгмийн харилцааны тогтворжилтын тулгуур үндэс хэмээн тооцдог. Хэрэв энэхүү үндэс ганхвал нийгмийн гаж үйлдэл (девиаци), нийгмийн бухимдал, тогтворгүй байдал нийгэмд үүсдэг. Нийгмийн гишүүдийн зарим нэг хэсгийн зан үйлдэл девиант (гэмт хэрэг, архидалт, тэнүүчлэл, золбинтолт гэх мэт бусад нийгмийн эмгэгүүд) байх нь зайлшгүй бөгөөд үүнийг “үндсээр нь устгана” гэвэл боломжгүй. Хэдийгээр нөхцөл байдал иймэрхүү хүнд байсан ч нийгмийн хяналтын ачаар **НИЙГМИЙН ЭМГЭГИЙН** (патологи) тоог зохицуулж, улмаар нийгмийн үйл явцыг удирдах боломжтой. Үүний тулд төр болон нийгмийн зүгээс тухайн улс оронд дагаж мөрдөх хэм хэмжээ болон эрхэмлэх үнэт зүйлс, нийгмийн хяналтын сайтар бодож боловсруулсан нэгдмэл систем байх нь юунаас ч илүү чухал. Ийм системийг хийгээгүй цагт нийгэм дэх тогтворгүй байдал даамжирч, төрийн статус суларч удирдлагагүй байдал, хямрал нүүрлэсээр байдаг. Төрийн статус суларснаар асуудлыг шийдвэрлэх чадвар мохож, аливаа асуудлыг шийдвэрлэж чадахгүйгээр үл барам улс төрийн зориг, шийдэмгий чанар үгүй болдог. Энэ нь улс орон даяар хүчирхийлэл, хууль ёсгүй байдал хавтгайрахад хүргэдэг. Төр өөрөө ч дотроосоо гэмт хэргийн сүлжээнд идэгдэж эхэлдэг.

Нийгмийн деформаци нарийн, олон талт, энгийн шулуун үйл явц биш гэдэг нь практикаас тодорхой. Энэ үйл явцын цар хүрээ бодгаль хүний деформациас эхлээд глобал деформаци (хүн байгалийг эвдлэн сүйтгэж буй) хүртэл олон янз. Нийгэм судлалын, тухайлбал, социологийн ном зохиолуудад нийгмийн деформаци, нийгмийн мөргөлдөөн, нийгмийн девиаци (хүний үйлдэл нийгмийн норм хэмжээнээс хазайх), нийгмийн бухимдал зэрэг нь цорын ганц, үндсэн нэг хүчин зүйлээс шалтгаалдаг хэмээн эрж судлах нь утгагүй гэдэг нь нэгэнт тогтоосон үнэн. Орчин үеийн нийгмийг Р.Дарендорф үзэхдээ: “Энэ нийгэм хоёр дүр төрхтэй: нэг нь тогтвортой байдал, зохирол, үзэл санааны нэгдмэл цулын төрх, нөгөө нь хувьсал өөрчлөлт, мөргөлдөөн, бухимдлыг агуулсан төрх”³ гэжээ. Орчин үеийн нийгмийн хувьд хоёр дахь төрх бодитойгоор байна гэдэг нь хялбархан харагдана.

Хэрэв нийгмийн амьдралын хувьсал өөрчлөлтийн явцад хамгийн их өргөн оролцдог элементүүдийг авч үзвэл **ҮНЭТ ЗҮЙЛС, НИЙГМИЙН ХАРИЛЦААНУУД, ХЭМ ХЭМЖЭЭ, ИНСТИТУТУУДИЙГ** юуны өмнө нэрлэж болно. Эдгээрийн аль элементээс нийгмийн деформаци эхэлсэн бэ? гэсэн асуудал зүй ёсоор тавигдана. Энд шууд хариулт өгөхөд хэцүү. Нийгмийг эвдлэн бөхөөдөг элемент гэж үзвэл энэ нь нарийн асуудал. Учир нь хөшүүн царцанги тогтолцоог уг элемент нурааж байна гэвэл нийгмийн дэвшилд буянтай хэрэг болно. Үүний зэрэгцээ тухайн нийгмийн систем гаднын нөлөөгөөр эвдрэн нурж байна хэмээвээс “жам ёсны өөрийн нь хөгжил” гэхээс өөр аргагүй. “Жам ёсны өөрийн хөгжил” гэдгийг хашилтад авсан нь тодорхой утгатай. Системийн өөрийн хөгжил нь бүрэлдэж буй нийгмийн бүтцийг эвдэн сүйтгэж хямралд хүргэж байгаа нь жам ёсных болох тухай асуулт урган гарна. Өнөөгийн нийгмийн деформаци үнэндээ ингэж л явагдаж эхэлсэн гэж үзэхээс өөр аргагүй.

Хэрэв үнэт зүйлс, нийгмийн харилцаанууд, хэм хэмжээ, институтүүдийн хувьслыг сайтар нягтлан авч үзвэл **ХЯМРАЛ ИНСТИТУТУУДЭЭС УЛБААТАЙ** болохыг төвөггүй мэдэх болно. Ер нь нийгмийн институтийн нийгэмд гүйцэтгэх гол үүрэг

³ Darendorf R. *Out of utopia: Toward a Reorientation of Sociological Analysis*. – “American Journal of Sociology”. 1958, №64, p.127

бол системийн элементүүдийн хооронд тогтвортой харилцааны хэв маягийг бий болгох, өөрөөр хэлбэл, нийгмийн тодорхой хэрэгцээг хангах явдал юм. Нийгмийн институтүүд тогтвортой оршин тогтнож энэ үүргээ амжилттай гүйцэтгэх гол нөхцөл нь нэлээд хэдэн хүчин зүйлээс шалтгаалдаг. Үүнд:

- үйл ажиллагааны зорилго, функц, арга нь хэрхэн тодорхой байхаас;
- нийгмийн гадаад болон дотоод холбоог хэрхэн зүй зохистой зохион байгуулснаас;
- хүмүүсийн үйлдлийн деперсонализацийн (нийгмийн институтүүдийн биелүүлэх ёстой функц хүмүүсийн ажлын үүргийг сайн чадварлаг хуваарилах, уг үүргийг албан тушаал хашиж биелэлтийг нь хангадаг механизмын бүрэн бүтэн ажиллагаанаас шууд хамаарахыг хэлнэ) зэрэг хэмжээ, функцийг хэрхэн объективчилж байгаагаас, тухайлбал, институтын практик ач холбогдол, нийгэм болон нийгмийн бүлгүүдэд үзүүлж буй үр нөлөөнөөс зэрэг болно.

Эдгээр шаардлагууд зөрчигдөөд эхлэмэгц нийгмийн институт зайлшгүй биелүүлэх үүргээ гүйцэтгэж чадахгүй болж утгаа алддаг. Ийм байдал эдийн засгийн удирдлагын бүтцүүд, шинжлэх ухааны ололт амжилтын ашиглалт, хөдөө аж ахуй болон аж үйлдвэр дэх хөдөлмөр зохион байгуулалт, боловсрол соёлын хөгжилд юуны түрүүнд мэдрэгдэж эхэлдэг. Үүний гол шалтгаан нь төрийн засаглал, удирдлагын системийн байгууллагын үйл ажиллагааны бүтэц нь өөрчлөгдөж буй нийгмийн орчинд тохирохоо больж, орчин үеийн нийгмийн технологийн, социаль амьдралын, зан суртахууны хамгийн энгийн шаардлагуудыг хангаж чаддаггүй. Үүнээс институтүүд үндсэн үүргээ биелүүлж чадахгүй байна гэсэн дүгнэлт хийж болно.

Нийгмийн институтүүдийн биелүүлэх ёстой функц алдагдсанаар эдгээр нь деградацид ордог. Төрийн удирдлагын аппаратын “толгой данхайж” хүнд сурталд идэгддэг. Энгийн үүргээ биелүүлэх явдал хүндрэлтэй байдлаас бүр зогсонги байдалд шилждэг. Дараа нь албан ёсны байгууллагуудын идэвхгүй байдлыг “нөхөн орлох” зорилготой “сүүдэр” параллель бүтцүүд бий болно.

Эдгээрийг үр дагавруудын зөвхөн нэг хэсэг нь хэмээн үзвэл зүйд нийцнэ. Нийгмийн институтүүдийн деформаци нийгмийн амьдралын бусад хэсгүүдэд дараах 4 замаар үргэлжлэн нөлөөлнө. Үүнд:

- Нийгмийн институтийн деформаци хүмүүсийн нийгмийн хүлээлтийг биелүүлж чадаагүй тул нийгэмд бухимдлыг бий болгоно.
- Үүнээс улбаалж төрийн болон удирдлагын албан ёсны бүтцийг албан бус холбоо харилцаагаар солиход олон түмэн тэмүүлж эхлэнэ. Энэ нь хүний эрхийн эсрэг шинжтэй хэлбэрээр ч байж болно.
- Нийгмийн институтүүдийн үйл ажиллагаанд урт хугацаагаар функцийг нь алдагдуулсан (дисфункц) шинжтэй үйл явц үргэлжилсний улмаас нийгмийн зан суртахууны дүр төрхөд муугаар нөлөөлж, хүмүүсийн үнэт зүйлсийн баримжаа болон үйлдлийн шалтгаан (мотиваци) алдагдана.
- Нийгмийн институтүүдийн хяналтын функц суларснаар нийгмийн хэв журмыг зөрчигчид ял шийтгэл хүлээдэггүй байдал газар авч, нийгэм нийтээрээ хариуцлагагүй болж хувирна. Энэ нь цаашид улам гүнзгийрч нийгмийн систем ямар үр дагавартайгаар үргэлжлэхийг урьдчилан харах бололцоогүй болж бүхэлдээ суларна. Хувь хүмүүсийн зүгээс хийх үйлдэл нийгмийн норм хэмжээнээс хазайж, нийтийг хамарсан шинжтэй болж улам их аюулыг араасаа дагуулах болно. Нийгмийн зан суртахууны норм, норматив алдагдана. Энэ мэтээр деградаци хүчтэй явагдаж үйл явц хяналтаас гарч нийгмийн задрал, мөхлийн замын үүд нээгддэг.

Нийгмийн институтүүдийн систем нийгмийн хурдацтай өөрчлөлтийн үед хамгийн ихээр деформацид ордог. Иймээс олонх уламжлалт институтүүдийн өмнө дилемм үүсдэг. Үйл ажиллагаагаа шууд зогсоох, эсхүл шинэ зорилтыг шийдвэрлэхэд дасан зохицох гэх мэт. Нийгмийн шинэ институтүүдийг нийгмийн шинэ үнэт зүйлс, нормын үндсэн дээр дахин шинээр зохион байгуулахад цаг хугацааны урт үе шаардагддаг. Зан байдлын шинэ үйлдлийн стандартыг богино хугацаанд хүмүүсийн ухамсарт суулгаж, сэтгэл зүйг түргэн өөрчилж болдоггүй. Нийгмийн харилцаа хараахан зохистойгоор зохион байгуулагдаж амжаагүйн улмаас хүмүүс амьдрал үйл ажиллагааныхаа уламжлалт хүрээнд нийгмийн дэг журмыг сахин биелүүлэхийн тулд нэлээд бэрхшээлтэй тулгардаг. Заримдаа барьц алдах ч бий. Нийгмийн уламжлалт институтүүдийн ийм зохион байгуулалтгүй нийгмийн шилжилтийн үеийг Э.Дюркгейм **аноми** хэмээн нэрлэсэн нь буй. Энэхүү ойлголтыг хамгийн ерөнхий утгаар авч үзвэл хуулийг уландаа гишгэсэн деформаци хэмээн нэрлэж болно.

Ном зүй

1. НҮБ-ийн Хүний хөгжлийн илтгэл. (2004). Культурная свобода в современном многообразном мире – Доклад о развитии человека.
2. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992). УБ.
3. Дашпүрэв, Д. (2005). Монголын нийгмийн өөрчлөлт шинэчлэлтийн үе шатууд. УБ.
4. Ганболд, Д. (2007). Философи. Техникийн их, дээд сургууль, коллежид суралцагсдад зориулсан сурах бичиг. УБ. 187-188 дахь тал
5. Ганболд, Д. (2008). Шинжлэх ухааны философи. //ШУТИС-ийн докторантурын сургалтад зориулсан хичээлийн шинэ сурах бичиг. II, IV хэсэг. УБ.
6. Ганболд, Д. (2011). Глобалчлал ба нийгмийн гуманитар хөгжил. //Д.Ганболд. Техникийн философи. Магистрын сургалтад зориулсан гарын авлага. УБ.
7. Ганболд, Д. (2011). Гуманизм ба хүн төрөлхтөн. //Д.Ганболд. Техникийн философи. Магистрын сургалтад зориулсан гарын авлага. УБ. 2011.
8. Ганболд, Д. (2011). Гуманизмын философи үндэслэл //Д.Ганболд. Техникийн философи. Магистрын сургалтад зориулсан гарын авлага. УБ.
9. Ганболд, Д. (2011). Ёс суртахуун, зан суртахууны үнэт зүйлс, эрх зүй, шударга ёс. //Ганболд, Д. Техникийн философи. Магистрын сургалтад зориулсан гарын авлага. УБ.
10. Ганболд, Д. (2011). Миграци ба мультикультурализм. //Д.Ганболд. Техникийн философи. Магистрын сургалтад зориулсан гарын авлага. УБ.
11. Ганболд, Д. (2011). Нийгмийн гуманитар хөгжлийн тухай шинэ үзэл баримтлалын төлөвшилт. //Ганболд Д. Техникийн философи. Магистрын сургалтад зориулсан гарын авлага. УБ.

Орос хэл дээр

1. Печчеи, А. (1980) Человеческие качества. Прогресс, Москва.
2. Леви-Стросс, К. (1984). Печальные тропики. М.: Мысль,
3. Демоз, Л. (2000). Психоистория. Ростов/Дон: Феникс,
4. Довгуша, В. В., Тихонов, М.Н. (1996). Нет войнам! //Жизнь и безопасность, №4.

5. Дьяконов, И. М. (1994). Пути истории. От древнейшего человека до наших дней. М.: "Восточная литература" РАН.
6. Келле, В. Ж., Ковальзон М.Я. (1981). Теория и история: Проблемы теории исторического процесса. М.
7. Кеннеди, П. (1997). Вступая в двадцать первый век. М.: Весь Мир,
8. Коптюг, В. А. (1993) Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, И. 1992. Информационный обзор. Новосибирск.
9. Леви-Брюль, Л. (1930) Первобытное мышление. М.: Атеист.
10. Рапопорт, А. (1993) Мир - созревшая идея. Дармштадт: "Дармштадт Блеттер",
11. Семченко, А. Т. (1989). Современный апокалипсис М.,
12. Скворцов, Л. В. (1992). Цивилизованная власть: политические и нравственные основания //Человек: образ и сущность: Ежегодник. М., № 3.
13. Тимирязев, К. А. (1949). Исторический метод в биологии. Десять общедоступных чтений. В кн.: Избр. Соч. в 4-х томах, т.Ш. М.: Сельхозгиз,
14. Фрэнгер, Дж. (1983). Золотая ветвь. М.: Политиздат, Diamond J. Guns, germs, and steel.
15. Энгельгардт М. А. (1899). Прогресс как эволюция жестокости. СПб.: Ф. Павленков.

Англи хэл дээр

1. Diamond J. Guns, (1999). germs, and steel. The fates of human societies. N-Y., London: W.W. Norton & Company,
2. Joy, B. (2000). Why the future doesn't need us. // Wired, April.
3. The fates of human societies. N-Y., London: W.W. Norton & Company, 1999.